

Тема: Народний епос ХХ століття: особливості і специфіка.

Мета: Ознайомлення учнів з народним епосом ХХ століття, його невід'ємним зв'язком з історичними подіями, які відбуваються на Україні. Прищепити учням любов до рідного слова, патріотизм, повагу до учасників цих подій, співчуття до жертв голодомору і чорнобильської катастрофи. Пояснити, що відповідальність за майбутнє лежить на них. Адже хто не знає минулого, ризикує в майбутньому повторити небажані помилки.

Обладнання: Комп'ютер, відеослайди, відеоролики, фото, книжки В.Буртнік «Шлях до волі» і Б.Мельничук «Теребовлянщина в спогадах емігрантів», тексти історичних пісень, програвач, платівка з записом «La krimoza», учнівські реферати, словник літературознавчих термінів.

Тип уроку: Інтегрований урок позакласного читання.

Запрошені: Гумніцька Володимира – свідок насильницької колективізації, яка з мамою була вивезена на Сибір, ліквідатор аварії на Чорнобильській АЕС Воробець Юрій Мирославович.

Епіграф. Історична пісня – це народна історія, жива, яскрава, сповнена барв, істини, історія, яка розкриває все життя народу . (Микола Гоголь)

Хід уроку.

I. Вступне слова вчителя.

Як відомо, вся явища духовної культури, в тому числі і фольклор, перебувають у тісному зв'язку з історією, з реальними умовами життя народу.

Вагомі події суспільно-історичного життя, які випали на долю України у Х століття, спричинилися до значного розвитку епічної усної народної творчості, що виразилося у бурхливому виникненні її пісенних і прозових зразків. За своїм ідейно-тематичним наповненням, художніми особливостями, специфічними жанрами вони були новим явищем народного художнього життя. Тому-то, керуючись принципами історизму, наука виділяє ХХ століття як окрему, новітню добу українського фольклору.

Уснопоетичну творчість минулого століття визначає, насамперед, суспільно-політичний фактор, політичні прагнення нації на даний період часу. Володимир Гнатюк зауважував: «Взагалі, кожен факт, що має більший вплив на зміну відносин у народі, переходить у пісню. Очевидно, що пісень тоді більшає, чим більшу масу народу огортає якась зміна».

II. Оголошення теми й мети уроку.

Сьогодні ми зробимо живу мандрівку у історичне минуле ХХ століття. Перед вами на моніторі будуть зображення слайдів, відео роликів тих подій, про які ми будемо розповідати, ви зустрінетесь з учасниками і свідками, які пережили одні із найтрагічніших сторінок нашої історії.

III. Виклад матеріалу.

1. Усі імперії, а московсько-більшовицька особливо, у форми поневолених народів, обов'язково включали засоби морально-психологічного і ідеологічного тиску. До цієї справи поневолення залучили усі свої державно-суспільні інституції – починаючи від школи і закінчуючи церквою, не обмежували ні фінансових, ані людських ресурсів. Тиск був шаленим та безперестанним, адже розраховували на те, що на спорожніле серце й скаламучену свідомість не треба міцних кайданів.

Одним із небагатьох доступних українцям ходів у відповідь було уснопоетичне слово, і зокрема народний епос, з його найціннішою властивістю – правдою, без якої він стає псевдофольклором і відкидається з народнопоетичного світосприйняття й розуміння.

Фольклор був і є з народом, у центрі подій та явищ, відображаючи й осмислюючи їх спочатку у формі новини, вістки, чутки, а згодом у поетичних формах. У ХХ столітті ж, особливо у часи збройної боротьби проти окупаційних режимів, фольклор служив ще й одним з суттєвих засобів масової інформації. В екстремальних обставинах фольклор, і передусім народний епос, - надійний, а часом єдиний хроніст, літописець історії. У цій

якості він виступав і виступатиме завжди, адже без відчуття своєї історичності народ втрачає сенс буття.

Багате на яскраві історичні події в житті українства ХХ століття покликала до побутування в народному середовищі численні історичні пісні, серед яких фольклористична наука виокремила цілий ряд тематичних груп, пов'язаними з різними суспільними подіями.

- I. Пісні про Січових Стрільців.
- II. Пісні про пацифікацію.
- III. Пісні про голодомор.
- IV. Повстанські пісні.
- V. Пісні про вивезення на Сибір.
- VI. Пісні про колгоспне життя.
- VII. Пісні про Чорнобиль.

2. Виступ вчителя історії. Розповідь про військові легіони українських Січових Стрільців (учні переглядають відео ролик з записом виступу Думського Віктора Антоновича)

Учениця зачитує історичну пісню «Йшли стрільці до бою»Звучить пісня у виконанні учнів.

3. Наступною сумною сторінкою української історії є пацифікація 1930 року.

Пацифікація – каральна акція польських військ та поліції в Західній Україні, наймасштабніша з них була проведена в Галичині восени 1930 року; супроводжувалася обшуками, арештами, погромами громадських установ, побиттям селян, гвалтуванням жінок, знущанням над священиками; призвела до подальшого загострення українсько-польських взаємин.

Учениця зачитує пісню «А в тридцятім році, як поляки били...»

4. Голод 1932-1933 років став для українців тим, чим був голокост для євреїв і різанина 1915 року для вірменів. Як трагедія, масштаби якої неможливо збагнути, голод травмував націю, залишивши на її тілі глибокі шрами, які вона носить до сьогодні.

За підрахунками число жертв голодомору на Україні коливається в межах 3-6 мільйонів чоловік (точні цифри важко вказати, адже Сталін, роздратований результатами перепису 1937 року, що виявив страхітливо високу смертність, наказав розстріляти керівників програми перепису, а радянські архівні документи, що стосуються сталінської доби, залишилися в основному недоступними.)

Учениця зачитує спогади жертв голодомору.

Учень зачитує пісню «Тяжко жити в Україні в тридцять третім році...»

(На моніторі комп'ютера відео слайди трагедії, звучить музика.)

5. Свідченням героїчного минулого України стала УПА. Українська повстанська армія – підпільна українська військово-політична формація 1942-1951 років, яка боролася за самостійну Українську державу.

Найпоширеніше і найповніше в народному епосі ХХ століття представлена тематика збройної боротьби ОУН та УПА 1940-1950 років. Воєнна ситуація тих років, причому вона своєрідна і специфічна, якою вона була в Україні, дала величезну кількість подій та явищ героїчного і трагічного змісту, що якраз і є характерним об'єктом відображення й осмислення у фольклорі. Саме тому серед уснопоетичних творів минулого століття на суспільно-історичну тематику повстанські пісні у своїх різновидах і модифікаціях становлять понад дві третини.

Учні зачитують пісні «Ген-ген на Північ, на Волині...», «А там в лісі над Жорковом...», «В неділю рано, дуже раненько...», «В березневу ніч холодну...» .

Звучить повстанська пісня у виконанні учнів, показуються фото повстанців.

6. Страшною сторінкою у житті українського народу стало вивезення людей з України на Сибір під час і після Другої світової війни.

Західна Україна – Сибір. Хресний шлях: роки 1939-1953.

Виступ Гумніцької Володимири, яка з матір'ю була насильно вивезена на Сибір.

Учениця зачитує пісню «Ой зійшла зоря – красная зізда...». На екрані показ слайдів.

7. Жахливим етапом життя українців була насильницька колективізація і колгоспне життя.

Спогади пані Гумніцької В. Показ слайдів.

Фактично колективізація розпочалася на Україні ще в 1928 році. Але у нас, на Західній частині, вона почалась після війни, адже тільки у 1939 році відбулося возз'єднання Західних і Східних земель України.

Щоб колективізувати усі селянські господарства, потрібно було ліквідувати «шкідливий буржуазний вплив», тобто приватну власність. У людей забирали землю, худобу, сільськогосподарські продукти, знаряддя праці і робили їх колективною власністю. За робочий трудовдень платили по 7 (сім) копійок. А щоб селяни не втекли у місто, де було легше прожити, у них забирали документи, а в містах встановили паспортний контроль. А.Кравченко стверджує, що українським колгоспникам платили вдвічі менше, ніж російським.

Учні зачитують пісні «Ой на дворі зима люта...», «Ой працюйте колгоспники ...»

8. 26 квітня 1986 року сколихнуло весь світ страшною новиною – вибухнув четвертий реактор Чорнобильської АЕС. Невидимий ворог – радіація – почав забирати людські життя, підкошувати людське здоров'я. Нічний вибух знищив щасливе життя безлічі прип'ятських сімей. А в цей час по всій Україні людей вивели на першотравневу демонстрацію, ні словом не промовивши про страшну правду, яку вже знав увесь світ. Україну спіткала біда. Чорнобиль назавжди залишиться біллю і смутком для кожного громадянина держави.

Свідком цих подій був Воробець Юрій Мирославович.

Звучить розповідь очевидця і ліквідатора аварії на Чорнобильській АЕС. На екрані фото четвертого реактора, мертвого міста, забороненої зони. Звучить музика.

Учень зачитує пісню «Послухайте, добрі люди..»

IV. Підсумок уроку.

Отже, ми провели екскурс в ХХ століття, згадали найважливіші події, почули розповіді очевидців. Скажіть, який висновок ви зробили з сьогоденного уроку?

Учениця. Герої не вмирають, а відходять у вічність. Не лише тому, що народ віддає їм належну шану за ту жертву, яку вони офірували своєю кров'ю і життям, а й тому, що в поетичних образах колишніх героїв він зберігає собі взірць та ідеал для потенційних героїв сучасності й майбутнього. Адже за законами духовного життя подібне породжує подібне. Героїзм як історичну реальність, як конкретний вчинок фольклор переводить у героїзм як філософську категорію, як світоглядну цінність.

Учень. Значення епосу, його важливість і снага - не в минулому, хай славному і героїчному, а в дні сьогоднішньому і дні прийдешньому.

Епос, передовсім героїчний, підводить кожну людину до зрозуміння найвищої суті свого буття. Він беззаперечно доводить, що життя немислиме поза своїми і нашими, отими навіки вкарбованими з дум у генетичний код "ясними зорями, тихими водами, людом веселим, миром хрищеним", - єдиною і неповторною, власною Батьківщиною...

V. Оцінювання учнів.

VI. Домашнє завдання. Твір – мініатюра на тему: «Зв'язок історії з фольклором».

Йшли стрільці до бою
Та й через поля,
Всі вони кричали:
- Ой слава, слава!

Йшли стрільці до бою
Та й за Україну,
Кожен з них залишив
Любу дівчину.

А там старий батько
Окопи копав,
Здалека він бачив,
Як стрілець упав.

Сам собі не вірив,
Ні своїм очам,
Приступив він ближче,
А то син Богдан.

- Чи ти, сину, ранен,
Чи вбитий лежиш,
Що до свого батька,
Не заговориш?

Взяв чотири дошки,
Збив домовину,
І гірко заплакав:
- Сину мій, сину

А батько і мати,
Шепчуть молитви,
А сестру від гробу
Тяжко відтягти.

Тяжко жити в Україні
В тридцять третім році,
Люди гинуть скрізь по селах,
Скрізь, на кожному кроці.

І народу тяжко жити,
І тяжко бідує,
Скрізь і всюди люд наш бідний
Нині голодує.

Не тому тут люди гинуть,
Що нема що їсти,
Лише тому, що зробили
Голод комуністи.

Всі пожитки забирають,
Штрикають дротами,
Чи не сховано десь в землі
Зерна якісь грами.

І почали на Вкраїні
Люди людей їсти,
Бо зробили штучний голод
Кляті комуністи.

Боже ж ти мій милосердний,
А що далі буде,
По дорогах лежать трупи,
Гинуть далі люди.

А за кордон всюди брешуть:
Народ не бідує,
А живе собі щасливо
И комунізм будує.

Сім мільйонів вже пропало,
Пішло землю їсти,
Такий рай нам на Вкраїні
Роблять комуністи.

Ген-ген на Північ, на Волині,
Там, де створилася УПА,
Там, де воскресла Україна,
І завитала свобода.

А до УПА підем всі разом,
Підем всі хлопці на приказ,
Щоб визволити Україну
Із більшовицького ярма.

Про контингенти там не знають,
Люди живуть, немов в раю,
Бо за цю волю золотую
Пролила Волинь кров свою

Горіли села і містечка,
Борці боролись день і ніч.
В перших рядах борців-героїв
Упав Іванів наш Осип.

Він впав, як лицар України,
Він впав у бою, як борець.
Ціле життя страждав по тюрмах,
Геройська смерть сплела вінець.

Прощай же, лицар України,
Прощай же, стрільне дорогий,
Твої слова нам незабутні,
А твій наказ для нас святий.

Твої слова нам незабутні,
А твій наказ нам школа-шкіл.
Ти нам світив, мов метозоря,
А відлетів, немов сокіл.

В рідному селі люба сестра
Щодень виходить за село,
Чи не вертає рідний братчик,
Чи не побачить більш його.

Ой не плач, не плач, люба сестро,
І не дивися в далечінь,
Твій брат умер, та жити буде
В піснях майбутніх поколінь.

А там в лісі над Харковом
Зозуля кувала,
Не йди, Владку, до Жаркова,
Бо буде неслава.

Наш друг Владко Гринашенко
На се не вважає,
В одну руку гранат бере,
В другій пістоль має.

Десять німців-голодранців
Дебром засідали.
Та й на Влодка-партизана
Емпій набивали.

Відбезпечив кріс, гранату,
Та й почав кидати,
А тим часом клятї німці
Почали стріляти.

Як побачив друг наш Влодко,
Що тільки німоти,
В той час крикнув:
"Прощай, краю, Мені вже не жити".

Відбезпечив кріс, гранату,
Схилився додолу,
Дістав кулю від німоти
У саму голову.

На Дембіцькому цвинтарі,
Виросла могила,
Поховала Україна
Найкращого сина.

Заридала Україна,
Українські діти:
- Ми за Влодка-партизана
Мусимось помстити.

Ой на дворі зима люта
Снігом замітає,
Від московських голодранців
Спокою немає.

Ой нема, нема спокою
Ні ввечір, ні вранці,
Кажуть: "Пишись до колгоспу"
Кляті голодранці.

Усе село в кільце взяли,
Щоб не втекли люди,
Знають вони бідолашні
Катування буде.

Бродять люди полем, лісом,
Біжать в інші села,
Бо в колгоспі їх чекає
Доля невесела.

Кого вдома ще застануть
Беруть до сільради,
Крутять руки, ломлять пальці,
І не знайдеш правди.

Ломлять пальці, ломлять ребра,
Викручують руки,
Боже ж ти мій милосердний,
За що ж такі муки.

Болить душа, болить тіло,
Синяк під очима,
Так що вдома не пізнає
Рідная дитина.

Силоміць заяву взяли;
- Давай коней, воза,
Імущество собіраєм
Всьо ми для колхоза.

Ой забрали всьо багатство,
Ой забрали поле,
Кожен миється сльозами
Ой гіренька доле.

Ой зійшла зоря — красная звізда,
В п'яти раменах зійшла зі Сходу
З самого раю людям принесла
Щастя волю і свободу.

Визволила люд з панського ярма,
Визволила з денних клопотів,
В колхозі брала людській добра,
Став нам рай без меж і плотів.

П'ятого марта, в неділю, щодня
В Яворові засіяла,
І своїм лучем, і своїм жаром
Людей з рідних хат виганяла.

І старих, слабих, і діток грудних
Бандитами називали,
Під автоматом юрбою гнали
І у тюрми замикали.

З горем у серці, торбою на плечах
Рідні хати покидали,
І рідні поля, достатки, добра
Із сльезами в очах прощали.

Послухайте, добрі люди,
Браття мої милі,
Яка біда страшна сталась
В місті Чорнобилі.

Лиха слава про Чорнобиль
Усім світом лине,
А тим часом на Поліссі
Люд український гине.

Вийшов з ладу, вийшов з ладу,
Вийшов блок четвертий.
І розкрив він страшну пащу,
Щоби людей жерти.

А тим часом комуністи
Із людей глузують,
І діточок на парад
З прапорами шикують.

Послухайте, мої браття,
Послухайте нині,
Стогне земля смертоносна,
Стогне на Україні.

Чорнобиль, Чорнобиль
Це неньки України біль,
Ятрить землю болюча рана,
Тривожить серце їй.